

MILE CREVAR

**ZNAKOVNI JEZIK I NJEGOVA PRIMENA U PRAKSI
VIĐENA OČIMA GLUVIH**

Beograd 2012.

Problemom gluvih bave se drugi

Kad se posmatra problem komunikacije gluvih osoba situacija se obično nađe izvan konteksta jer nije u skladu sa tim kako je doživljavaju sami pripadnici zajednice gluvih, na koju se to odnosi, obzirom da se time konkretno bave uglavnom „drugi“. U Republici Srbiji izvorna vrednost kulture gluvih i njihovih jezičkih prava negiraju se još uvek. Takav pristup ima ozbiljne nedostatke jer sprečava da se vidi vrednost te kulture stvorene na znakovnom jeziku a kojom se, između ostalog, teži izgradnja jednog temeljnog komunikacionog mosta kojim bi se ugradila u sveopštu ljudsku kulturu.

Problem gluvih osoba u savremenim uslovima razmatra se sve više kao područje koje po svojoj širini zahteva odgovarajući tretman. U skladu sa tim, gluva osoba želi da bude shvaćena od strane društva kao njen ravnopravan, koristan i produktivan član, naravno, uz uslov da se odbace zastarele dogme koje su je dehumanizovale kao čoveka, i da svoja prava ostvari u jednakoj i punoj meri sa ostalim članovima zajednice.

Ovim se ne želi prikazati neki „posebni svet gluvih i njihova kultura“. Oni su bili svet za sebe u vremenima kada ih društvo nije uzimalo u zaštitu ili ih je pomagalo na karitativan način, kada nije bilo njihove sistematske rehabilitacije i kada su drugi gradili kapital na njihovim problemima, iskorišćavajući ih i ne nalazeći pritom ni načine ni puteve koji bi doveli do toga da njihove pozitivne i potencijalne snage dođu do izražaja.

Ovim, mi gluvi, sami, bez mešanja „drugih“ sa strane, pokušavamo da široj javnosti prikažemo viđenje svojih problema, istaknemo svoje prirodne osobine, ukažemo na važnost socijalnog kontakta putem znakovnog jezika i svega onog što je vezano za taj jezik. Tu našu potrebu treba najnormalnije prihvatiti. Kako? Kakvim stavom ili istupanjem? Mi to decenijama pokušavamo da objasnimo i nadamo se da će nas danas, javnost sa više razumevanja prihvatiti bez obzira na nedostatak koji u sebi nosimo, i istovremeno pomoći nam da se, kao što je to slučaj u razvijenom svetu izborimo za svoje zakonsko pravo na priznavanje svog maternjeg jezika kojim se služimo odvajkada.

Glupi i sredina u kojoj žive

Izraz „gluva osoba“ označava osobu sa gubitkom sluha kojoj je zbog informacijsko-komunikacijskih i drugih prepreka uskraćeno puno i ravnopravno učešće u društvenom životu.

Fizička oštećenja tela, gledana spolja, lakše se uočavaju. Da čovek nema oči, ruke, noge... to se primećuje već na prvi pogled. Slučaj sa gluvoćom je drugačiji, ona spolja ne odaje neki naročiti utisak. Međutim, prvim stupanjem u kontakt sa gluvom osobom, ona se uočava. To se manifestuje neuobičajenim stavom prilikom razgovora, obzirom na otežan način komunikacije sa tom osobom.

Kakve su konsekvence gubitka sluha, kako se odražavaju na psihički život osobe koja ga je izgubila, naj-bolje je iskazano u sledećim rečima poznatog američkog psihologa E. S. Levine: „Sluh je isto toliko prirodna i nenaporna koliko i nevidljiva pojava. Čovek podjednako ne dolazi na to da se zapita na koji ga način disanje održava fizički u životu, kao što bi se setio da se upita kako ga sluh održava u životu psihički.“

Gluvoća, odnosno gluvonemost, jeste posebna vrsta invaliditeta kod veoma velikog broja osoba oba pola, svih staleža i profesija. A kad su u pitanju njene posledice možemo

konstatovati da su gluve osobe u XIX veku, a i znatno ranije, tretirane kao „gluvoneme“. Ovaj tretman se odnosio i na ostale osobe sa slušnim oštećenjima, i sa izvesnom dozom izlagao ih podsmehu. Taj termin vremenom je izgubio značaj ne samo zbog svoje neadekvatnosti, već i stvaranjem boljih odnosa među ljudima i napretkom kulture uopšte. Usvojen je termin gluv, dok se nemost smatra kao pratilac, odnosno posledica gluvoće. Međutim, samo u slučajevima kada se gluvo lice nije školovalo i nije naučilo govor, može se nazvati gluvonemim. Šta više, među gluvima se danas termin „gluvonem“ smatra čistom uvredom.

Gluve osobe u našoj zemlji su verovatno jedina kategorija invalida za koje nije bilo posebnih karitativnih institucija koje bi govorile o njihovim novčanim potporama, azilima i staračkim domovima... U vezi sa tim dr Kesler sa pravom kaže: „Okrutan stav okoline najteža je prepreka koju invalidno lice mora proći „, za gluvu osobu to dvostruko vredi. Činjenica da gluvi nailaze na nerazumevanje od sredine u kojoj žive, i us-postavljaju otežani socijalni kontakt zbog svoje gluvoće, a koji put i govora, doveli su do toga da se oni izoluju i kroz vekove zbog toga menjaju svoju psihu i upadaju u posebno stanje, koje najviše pogađa njih same.

Shvatanje o ograničenim mogućnostima gluvih osoba zbog smanjenog obima i otežanog načina komuniciranja, plod su zastarelih pogleda i moraju se odgovarajućim merama društvene zajednice uklanjati, a da bi se potenciralo savremeno tretiranje tog problema treba da im se omogući pristup komunikacijama na njima najprikladniji način, obzirom da bez odgovarajuće komunikacije nema interakcije,

Komunikacija je važna bez obzira na oblik

Reč „komunikacija“ nastala je od latinske reči čiji je koren isti kao u reči „communitas“ - zajednica. Ona znači razmenu, povezivanje unutar jedne društvene grupe. Čovek mora sa nekim da živi, mora biti deo neke skupine sa kojom ima potrebu međusobne komunikacije a za to je potrebno steći znanje komunikacije koja se u toj kulturnoj zajednici odvija.

Svako ljudsko biće ima pravo da izrazi svoje ideje, misli i osećanja, koristeći jezik koji najbolje zadovoljava njegove komunikacione potrebe. Ako bilo ko uskraćuje ovu slobodu, ili propisuje način da se ta sloboda uskraćuje, uništava neotuđivo ljudsko pravo: pravo na komunikaciju (saobraćanje).

Komunikacija je, dakle, sredstvo aktivnog sudelovanja u životu ljudske zajednice i javlja se u različitim oblicima, kojima se pojedinci prema svojim subjektivnim osobinama i tehničkim mogućnostima mogu služiti.

Izgleda nemoguće da ovaj, na izgled, tako jednostavan detalj kao što je komunikacija, dalje vodi do mnoštva drugih diskriminacionih činova, ali to je zaista tako. Čim gluvi ljudi ne mogu da komuniciraju usmeno sa čujućim ljudima, stvara se ogromna prepreka između njih, oni bivaju marginalizovani, oni se smatraju čak nemim i nesposobnim da budu deo školskog, radnog ili društvenog okruženja i ostaju bez bilo kakve mogućnosti koje drugi ljudi imaju.

Mogućnost komunikacije gluvog čoveka u društvu je jedan od značajnih činioca njegove integracije i afirmacije. Kod nas, tom pitanju svojevremeno nije poklanjana neka pažnja, dok je u svetu, uporedo sa razvojem nauke i tehnike, posebno elektronike koja je smanjila

distance među ljudima, komunikacija u njoj našla značajno mesto. To je korisno i potrebno, međutim, hteli mi to ili ne, ipak se moramo suočiti sa istinom da problem komunikacije gluvih za i sa okolinom u kojoj žive i rade, trenutno nije adekvatan sadašnjem vremenu. Komunikacija treba da bude nesumnjivo dinamičnija, da joj se doda mnogo veća važnost ako se teži ka ostvarivanju ciljeva integracije i afirmacije gluvog čoveka u društvu. Tom pitanju danas se pridaje veća pažnja i često se sve svodi na jednu istu meru; da bude više praktičnosti, da se koriste sva moguća sredstva za bolje komuniciranje, da odnos prema tome pitanju ne bude isključivo sa pozicija „krutog oralizma" ili „krutih znakova". Tu je potrebna puna fleksibilnost, a naročito su potrebna odgovarajuća pravna akta kojim bi se usmeravao i liberalizovao najprikladniji način opštenja jedne kulturne manjine u okviru zajednice.

Sumirajući prednje dolazi se do zaključka da težnja gluvih nije da dobiju poseban zakon koji bi išao u prilog njihove zaštite, već isključivo da se na osnovu njega izbrišu temelji diskriminacije u pogledu komunikacije i na osnovu toga dobiju olakšice koje bi bile bitne pretpostavke za jednake uslove pristupa svim sferama društvenog života. Donošenje zakona o znakovnom jeziku, u pravo vreme, bila bi najbolja pomoć, a kad to dobije, gluvi čovek više, zaista ne bi bio invalid. On želi da sve daje zajednici, ali pre toga zajednica mora njemu kroz zakon dati mogućnost da se za to pripremi.

Znakovni jezik - faktor integracije

Izraz „znakovni jezik" označava vizuelni način sporazumevanja tuvih osoba, posebno ugovorenim, od-nosno standardizovanim znacima ruku i prššiju, sa ili bez mimike, sa sopstvenom gramatikom i sintaksom pomoću koga se prenose misli, predstave, namere i pojmovi.

Znakovni jezik je u stvari govor znakova koji osim akustične strukture ima sva jezička obeležja na nivou savremene komunikacije.

Ne sticajem okolnosti, već potrebom koju je nametnuo gubitak sluha gluve osobe još od davnina upotrebljavaju znakovni način izražavanja među sobom. Ti znakovi se sve više kroz svakodnevni proces upotrebe i porastom intelektualnog znanja pojedinaca, kao i opštim kulturnim nivoom zemlje u kojoj živi, usavršavaju i postaju u njihovim međusobnim kontaktima sve razgovetniji i razumljiviji. Sa znakovnim govorom pojavljuje se daktilologija (dvoručna) i hirolologija (jednoručna) prstna azbuka, koja je došla kao sredstvo da bi se popunila praznina prouzrokovana nemogućnošću da se pojedini pojmovi prenesu gluvoj osobi putem znakova. To sredstvo se koristi danas i u mnogim školama za gluve, kao pomoćno sredstvo koje se kombinuje sa oralnom metodom nastave.

Problemom razvoja govora bavili su se filozofi još od Platona pa preko Lajbnica i Kanta, sve do naših dana, te postoji veliki broj teorija o nastanku govora i jezika. Nas ne interesuje oralni govor ovom prilikom, već onaj reflektorni znakovni i njegova uloga i mesto u procesu komunikacija - sporazumevanja u najširem smislu reči. Od govora kao psihofiziološke pojave treba razlikovati jezik kao plod evolucije govora usled istorijskog, socijalnog i kulturnog razvoja čoveka.

Pažnja se skreće na još jednu činjenicu, a to je: razlika mišljenja gluvonemog neškolovanog lica i mišljenje gluvog školovanog lica, odnosno način mišljenja osobe koja je ogluvela posle usvajanja govora. Ovo je neminovno potrebno da bi se bolje shvatila suština i kultura znakovnog izražavanja svake od ovih kategorija.

Upućena na svet oko sebe, gluva osoba posmatra svet vizuelno. Zato je većina predstava gluvih vizuelna, a samim tim situaciona, pa prema tome i statična. Oskudnost znanja gluvog nije zbog toga što nema predstave što neke stvari nije video, već zato, što ono što je video nije protumačeno, nije bila objašnjena kauzalna veza i odnos, što se predstava i njen sadržaj ne sjedinjuju u istu sferu značenja - pojam, i što je ono lišeno informacija svake vrste koju konverzacija pruža o predmetima i situacijama, jer nije obuhvaćena direktnim iskustvom. Zbog toga mnoge integralne komponente pojma ostaju bez karakterističnih suštinskih elemenata. Tako, u znakovnom izražavanju predmeta dominira crtajući, plastični, opisni znak koji se identifikuje sa radnjom.

Treba istaći još jednu činjenicu, a ta je, da vidno opažanje ima subjektivnu notu. Svako opaža ono što je za njega dominantno, upadljivo, interesantno. Otuda će se jedna ista stvar na razne načine reflektovati na gluva lica, zato i imamo različito znakovno izražavanje kod gluvih u raznim krajevima jedne iste zemlje, ili jednog istog pojma kod raznih naroda. Na primer, pojam majka se u Srbiji označava sa dva kažiprsta preko obraza i pokretom vezivanja marame, dok se npr. majka u Americi označava dodiranjem palca po desnom obrazu.

Znakovni jezik je nužni oblik opštenja gluvih ljudi koji ne vladaju artikulisanim govorom. Kao osnova ovoga govora, javlja se sistem znakova od kojih svaki ima svoje značenje. Zbog toga znakovni jezik gluvih možemo nazvati govorom gluvih. U nizu slučajeva značenje znaka je slično sa značenjem reči, međutim, u većini slučajeva takvog značenja nema. Na primer, sat: ručni, zidni, stoni, džepni označavaju se istim znakom. Glagol leteti često je u zavisnosti od predmeta letenja i sadržan je u opisu predmeta: ptica, avion, buba, leptir. Nadalje, jedan isti znak može da označava i predmet i radnju. Opšti broj znakova je uopšteno manji nego što je broj reči u jeziku, a to ni u kom slučaju ne utiče na suštinu znakovnog izražavanja gluvih osoba.

Postoji bitna razlika između znakova i govora. Ta razlika nije samo u tome što je znakovni jezik govor gluvih, a artikulacija govor čujućih, već je njihova suštinska razlika mnogo dublja. Ona počiva i na spoljašnjim i na unutrašnjim faktorima sa dubokim psihološkim i emocionalnim razlikama i reagovanjima.

Tumači znakovnog jezika

„Kao što slepi ne mogu bez svog vodiča, tako smo i mi u situaciji da ne možemo uvek bez prevodioca, koji je naše „rezervno uvo“, i preko koš mi često pravimo „prodor u svet“. (D. Vukotić)

Uloga tumača-prevodioca za gluve - specijaliste za prevod oralnog govora na znakovni jezik, i obratno je izuzetno velika. Prevodilac olakšava da se uspostavi međusobni kontakt između gluvih i čujućih ljudi i, pruža mogućnost gluvima da brzo shvate govor ljudi oko sebe. Prisustvo tumača - prevodioca u zajednici gluvih pruža optimalne uslove da se iskoriste i realizuju mnoge forme kulturno-prosvetnog, vaspitno-obrazovnog i socijalno-društvenog rada među njima.

Prevođenje nije rutinski posao. On zahteva poznavanje jezika, a naš jezik je vrlo bogat, sa mnogo dijalekata i provincijalizama, koje prevodilac mora da poznaje.

Radnjus aktivnosti tumača - prevodilaca znakovnog jezika je veoma širok, on predstavlja važnu kariku u naporima da se društvena aktivnost gluvih unapredi, da nađe svoje mesto u paraleli opšte-društvene aktivnosti čitave zajednice. Bez tumača gluvi se izoluju od

stvarnosti, iako ne u velikoj meri, ipak u meri koja i pored najbolje volje ne može da ide ukorak sa dinamikom kretanja našeg društva.

Prevodilačka služba za gluve

Pod prevodilačkom službom ne podrazumeva se neka posebna služba, već organizovan sistem prevođenja gluvim osobama, nastao iz potrebe da gluva osoba razume u celini i shvati suštinu ne samo razgovora, već i svih onih izlaganja bilo sa katedre u školi, na grupnom radu u preduzeću, kod lekara, građanskoj parnici, sastancima, konferencijama, kao i drugim postupcima.

Razumljivo, prevođenje nije potrebno kada gluvi međusobno razgovaraju, ili kada gluvo lice govori na nekom sastanku. Međutim, ako tim sastancima prisustvuju i čujuće osobe, ona moraju znati o čemu se govori na sastanku. Znači, prevodilačka služba potrebna je i licima koja čuju. Postavilo bi se pitanje ko treba da bude prevodilac? Prirodno je da gluva osoba u svim segmentima ne može ispunjavati tražene uslove. Ograničena na vizuelno opažanje, ona nije u stanju da uhvati i simultano prenosi slušaocima sve izložene misli, koje sasvim normalno i najlakše bivaju primljene kanalima zdravog sluha, kako vremenski efikasno tako i jednostavno sa većim efektom. Sa druge strane gluvi su najbolji predavači kad je u pitanju učenje znakovnog jezika.

Sistem organizovanog prevođenja, ma kakav bio, ne može se zamisliti bez ljudi zdravog sluha, koji dobro poznaju gluve, koji se kreću u njihovom društvu; sem toga, moraju to biti samo one osobe kojima na srcu leži afirmacija gluvih. Vršiti pritisak na neku osobu da nauči znakovni govor gluvih, a da se ne uzmu u obzir pomenute komponente, nije korisno i neće doneti neke osobite rezultate. Obično takva lica prevode sasvim mehanički; bezvoljno i ne trude se da budu adekvatni, ispuštajući mnoge rečenice koje bi povezale sadržaj u jednu celinu. Oni više ispoljavaju ličnu zainteresovanost u tom slučaju kada vrše svoju dužnost. To se opazilo u nekim zemljama koje već imaju iskustva u tome i nastoje da regrutuju za prevodioce ona lica koja raspoložu prirodnim osobinama znakovnog govora, koje imaju svoj pozitivan stav prema gluvoj osobi

Građansko pravo i gluvi

Svuda u svetu prava gluvih se sada skoro nigde i ne izuzimaju, jer se smatraju normalnim. A kako je kod nas? U obrazovanju, upravnom i građansko-pravnom postupku, zdravstvenim službama... zakon im je pružio zaštitu, ali ne i podzakonski osnov njegove implementacije u praksi. U takvoj situaciji zakoni se različito tumače, predviđene obaveze svi izbegavaju a gluve osobe, na koje se to odnosi, ni krive ni dužne zbog toga samo ispaštaju. U tom kontekstu navodimo nekoliko primera važnosti znakovnog jezika u prevazilaženju određenih barijera:

1. Vreme učenja jezika treba iskoristiti

Znakovni jezik igra veoma veliku ulogu kod male gluve dece. Ako je dete rođeno gluvo, ili je sluh izgubilo pre usvajanja veštine govora - javlja se prvo problem ovladavanja jezikom kao sredstvom komunikacije. Problem ovladavanja maternjim jezikom dodaje i problem

korišćenja tog jezika i drugih sredstava komunikacije u datoj komunikacionoj situaciji bez obzira od načina kako je i kada taj jezik usvojen. Ovo se posebno ispoljava na planu primanja informacija. Konkretno, gluva osoba bez obzira na savršeno poznavanje jezika neće razumeti poruku upućenu na tom jeziku na neadekvatan način i tu se ono gotovo nikako ne može oslanjati na prijem čulom sluha. Informacija prema tome za gluvo dete treba biti verifikovana. Za većinu gluvih osoba prijem informacija osigurava se vizuelnim putem. Ovde je vidljivo da problem prijema informacija predstavlja hendikep koji je u prvom redu društveno uslovljen jer zavisi više od okoline gluve osobe nego od nje same.

Roditelji male gluve dece treba odmah, čim taj nedostatak kod dece uoče, da se obrate za pomoć. Može se naime ukazati potreba da se znakovni jezik mora primeniti prilično rano. U drugoj, trećoj i četvrtoj godini dete doživljava jednu formu opozicionog buđenja. Ono primećuje da izvan njega postoje autoriteti, u prvom redu roditelji koji teže da ga vaspitaju prema njihovim idejama. Ponekad to kod deteta izaziva protivljenje. Dete hoće da razume motive i savete koji mu se daju. Ako u tom periodu za njega ne bude bilo pogodnih sredstava komunikacije, dete će najverovatnije nastojanje roditelja shvatiti kao nasrtaj na njegovo pravo samoodlučivanja. Ovaj otpor se ponovo aktuelizuje u doba puberteta a kasnije u periodu klimaksa.

Imajući u vidu da gluva deca u ranoj fazi mogu brzo i uspešno učiti znakovni jezik, kao vizuelno izrazitiji (dok se teže mogu osigurati uslovi za isto tako intenzivno i kvalitetno učenje maternjeg jezika), trebalo bi podsticati roditelje da znakovni jezik uče i njime se služe u komunikaciji sa detetom. Rana komunikacija nenadoknadiva je potreba deteta i znakovni jezik je može zadovoljiti i, u isto vreme pripremiti dete za kasnije učenje oralnog i pisanog maternjeg jezika razvijajući njegovu mentalnu pažnju i radoznalost.

U ovom problemu važnu ulogu igra takozvani lateralit. Lateralit je u najužoj vezi sa razvojem moći govora. Ako dete ovlada jezikom znakova rano, lateralit se može razvijati u skladu sa svim onim što se dešava kod deteta koje čuje. Mnoga istraživanja u svetu su pokazale da mnoge intelektualne efektivne štete za gluvo dete dolazi zbog loše komunikacije sa roditeljima. Kod nas se kod malog gluvog deteta još uvek umesto komunikacije forsira rehabilitacija. Nasuprot tome u SAD i skandinavskim zemljama roditelji uče znakovni jezik da bi se sa svojim detetom mogli sporazumevati.

2. Obrazovanje gluvih oralnim ili znakovnim jezikom?

„Glupi pojedinac može se razvijati jednako dobro i jednako brzo kao i osoba zdravog sluha, uz uslov da poseduje adekvatnu i odgovarajuću komunikaciju. Jednako za ljude koji čuju i za gluve je obrazovanje ključ za puno sudelovanje u društvu. Gluvima se ne pružaju informacije u jednakoj meri. Velika količina informacija cirkuliše oko njih, a oni su toga lišeni, što ih sprečava da donose odluke koje se njih tiču.“ -Edvard. C. Meril

Glupi se, po pravilu školuju u specijalnom školama, dakle izdvojeno od normalne populacije. To ipak ne znači da su metode obučavanja primerene toj deci s obzirom na gluvoću, ali ipak daju određene rezultate. Specijalno školstvo decenijama unazad bilo je obeleženo polemikom o većoj potrebi manuelnog ili pak oralnog pristupa. Vremenom uticaj oralista je jačao tako da je na Kongresu učitelja za gluve održanom u Milanu 1880 godine službeno prihvaćena oralna metoda. Rezolucija koja je doneta bila je u stvari prerusena diskriminacija prema gluvim osobama jer opravdanje koje je dao Kongres više nije bila u pitanju njihova fizička, niti

intelektualna nesposobnost, već im se pravo na odgovarajuće vaspitanje onemogućilo pod izgovorom da znakovnom jeziku nedostaje lingvistička vrednost govornih jezika.

Navedeni faktori loše su uticali na razvoj gluve jedinice te se u zakonodavstvu svih zemalja za poslednjih desetak godina kristalisala nova ideja o gluvima: ne više diskriminacija, već zaštita njihovih prava. Uvidelo se da im je potrebna podrška društva, da se izjednače u uslovima za napredak, i prema tome pruže olakšice tamo gde im smeta nedostatak kontakta. Tako je ovaj vek dao skoro sve nove zakone koji se tiču prava gluvih na maternji jezik i u njima nove norme odnosa prema njima.

Trebale su da prođu godine i godine da se uvidi jednostranost te metode, koja nije dozvoljavala čak ni prсну azbuku, a još manje znakovni jezik koji se stihijski razvijao među gluvima, pa čak i ilegalno u čistim „oralnim" školama.

Milanska rezolucija koja je za gluve je bila neka vrsta obrazovne terapije i nije im donela ništa dobro ukinuta je posle 130 godina na Međunarodnom kongresu obrazovanja gluvih u Vankuveru 2010. godine

Danas u mnogim školama za gluvu decu i pored pozitivnih zakonskih propisa u nedostatku nastavnog osoblja koje koristi znakovni jezik forsira se oralna metoda čime se kao i u redovnoj školi gluvoj deci usaduje „čujući identitet" te mnogi od njih kasnije imaju velikih problema u životu: ne osećaju se gluvima a kasnije uvide da ne pripadaju ni čujućoj sredini.

Gluva osoba školovana na oralnom principu sposobna je za kontakt licem u lice ili pisanim putem ali nije sposobna za razgovor u grupi više ljudi, na sastancima, konferencijama itd. Problem je i da sa njihovim godinama postepeno dolazi do smanjenja refleksa i vida a samim tim i njihova moć sčitavanja sa usta sagovornika. Takve osobe po pravilu postaju usamljene i povučene u sebe.

Danas se vrši poređenje među zemljama koje su se držale krutog oralizma i onih u kojima znakovni jezik nikad nije bio zabranjen (SAD). Nosioci optužbi tog pitanja psiholozi ili tačnije psiholingvisti, psihoterapeuti i psihijatri. Oni se prvenstveno zanimaju za intelektualni razvoj i uravnoteženost mentalnog zdravlja. Smatraju da su sve patološke pojave (koje zaostali psiholozi definišu kao „psihologiju gluvih") prouzročene time da se učenje govora uzima kao glavni cilj, od koga sve zavisi. Umesto da se roditeljima gluve dece tera strah u kosti od znakovnog jezika - tvrde oni - treba, naprotiv, tražiti od njih da uče taj jezik. Bitna je komunikacija sa detetom, a nikakvog isključivanja ne sme biti u pogledu načina kako se komunikacija uspostavlja. Deca sa kojom roditelji razgovaraju na znakovnom jeziku nisu ništa manje zainteresovana od dece kojoj je znakovni jezik bio zabranjen.

Oralizam nije naučio gluve govoriti, ali je uspeo da ih stigmatizuje. Nije uspeo uništiti znakovni jezik, ali ga je učinio sramotnim jezikom. Kad danas pitate gluvu osobu da li se stidi svog znakovnog jezika mnogi će vam reći da se više stide svoje nepismenosti.

3. Nasudu

Kad se u našim sudovima gluva osoba javlja kao stranka u pravnom postupku (to jest lice koje počinje ili zahteva pokretanje postupka ili se protiv njega vodi postupak, ili učestvuje u njemu, radi zaštite svojih ili društvenih interesa) postojeći zakon koji se različito tumači mu daje zaštitu pri kojoj on ne sme zbog svog invaliditeta doći u gori položaj od drugih stranaka. Gde god on treba da nešto izjavi, koristi usluge tumača znakovnog jezika a ukoliko ne

poznaje taj jezik stvara se prepreka u vidu osporavanja prava da se izrazi pismenim putem ili na neki drugi njemu pogodan način.

4. Do tačne dijagnoze lakše uz tumača

U slučaju kada se gluva osoba razboli, ona je svesna da treba tražiti pomoć lekara. To je sasvim normalna stvar koju čine svi ljudi na svetu. Lekari su svakako, bez obzira na svoju specijalizaciju, upućeni u gluvoću, a jednim delom u njene posledice. Oni shvataju da je reč o osobi koja ima otežanu mogućnost komunikacije usled gubitka sluha. Međutim, gluva osoba ima u većini slučajeva teže mogućnosti da svoje oboljenje objasni, da iznese detalje, koji su neobično važni za lekara prilikom donošenja dijagnoze. U većini slučajeva reč je o gluvim osobama, koje je gluvoća, sa svojim posledicama pogodila, tako, da oni uglavnom intuitivnim putem ili pak jednostavnim izražavanjem objašnjavaju svoj slučaj. Ako je gluva osoba još i nedovoljno pismena, taj slučaj je za lekara težji. Tu se oseća potreba da lekar zatraži pomoć od osoba koja su upućena na gluve. Ona će tada vršiti ulogu tumača, jer je i za specijalistički pregled veoma važno utvrđivanje tačne dijagnoze i davanja uputstva u rukovanju lekovima i brige oko lečenja, imajući u vidu da pacijent treba da bude svestan svoga doprinosa u suzbijanju oboljenja. Ukoliko se tako ne postupa moguće su greške, koje bi same po sebi prouzrokovale neželjene posledice u slučajevima težih oboljenja.

5. Javni servisi i informisanje gluvih

Područje komunikacija i informisanja gluvih osoba je specifično i kao takvo zahteva poseban pristup i tretman. Polazeći od Ustavnih odredbi kojim se svakom našem građaninu garantuje pravo na informaciju, potrebno je da se preko nadležnih organa obezbedi da javni servisi budu dostupni i gluvim osobama na njima dostupan način kako bi im se u okviru zajednice osigurao uslov za praćenje svih informativnih programa.

Materijalna baza za ostvarivanje prava gluvih osoba na adekvatno informisanje preko TV i drugih medija, koje bi proizišlo iz odgovarajućih zakona otklonilo bi mnoge stereotipe u njihovom svakodnevnom životu dajući im priliku da uz veću konzumaciju informacija na njima adakvantan način budu u toku svih događaja.

Problem komunikacije po viđenju Svetske federacije gluvih

Samo donošenje mera za priznavanje srpskog znakovnog jezika, nije iz čisto filantropskih ili altruističkih shvatanja, već je to u većini obaveza sa ispoljenom tendencijom integrisanja gluve osobe u normalnu sredinu. Kod nas još uvek postoje mnoge zablude u vezi sa tim. A u slučajevima zabluda i nejasnoća, javlja se Savez gluvih i nagluvih Srbije, kao pravni subjekt, da zastupa i brani ljudska prava svojih članova.

Postoje mnogi pravni akti koji štite prava invalida od Deklaracije o ljudskim pravima do Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom. Tako je, između ostalog u najvišim svetskim forumima zaštite interesa gluvih osoba glavnu ulogu preuzela Svetska federacija gluvih.

U svom zadnjem doprinosu vezanom za pristupačnost SFG je naglasila da gluvi ljudi mogu da uživaju puna i jednaka ljudska prava zasnovana na jezičkom i kulturnom pravu na priznavanju i poštovanju znakovnog jezika, kulture gluvih i identiteta gluvih. Sa druge strane pristup gluvim ljudima se tiče stvaranja fizičkog okruženja, tako da imaju pristupa tim

pravima u okviru univerzalnog projekta gde se omogućava da okolina bude dostupna svima bez obzira na mogućnosti.

Na primer obezbeđujući vizuelne materijale (tekstove, znake, indikatore) natpise na televiziji, upotreba pogodnih postavki sa odgovarajućim osvetljenjem, jasan pristup pogledu, bez prepreka, kao i instrukcije za oralnu i vizuelnu prezentaciju materijala, kao na primer u muzeju gde posetioци mogu da biraju da li će da slušaju, čitaju ili posmatraju opise na znakovnom jeziku.

Prepreke za pristup gluvim ljudima su češće vezane za nedostatak raspoloživih informacija, komunikacija i socijalnog okruženja nego na dodirljive fizičke barijere. Potpuno i jednako uživanje ljudskih prava gluvih ljudi je zasnovano na jezičkom i kulturnom pravu, priznanju i poštovanju znakovnog jezika, kulture gluvih i identiteta gluvih. Ključni elemenat mogućnosti pristupa svim oblastima, jednak i ne diskriminatoran za gluve osobe je upotreba znakovnog jezika u svim sferama života od informacija obezbeđenih na znakovnom jeziku do dvojezičnog obrazovanja i profesionalne usluge prevođenja na znakovni jezik.

Pristup SFG ovome je dvostruk - SFG smatra da je od osnovne važnosti poštovanje ovog pristupa u socijalnom kontekstu sa lingvističkim i kulturnim pravima sa jedne strane i pristupa kontekstu fizičkog okruženja sa univerzalnim dizajnom i vizuelnom informacijom sa druge strane.

Sa Konvencijom UN o zaštiti i unapređenju prava osoba sa invaliditetom (CRPD) je načinjen pomak od medicinskog modela gde su same osobe sa invaliditetom predmet tretmana ili korekcije kao socijalni model invalidnosti, gde je društvo glavni diskriminatorni faktor invalidnih ljudi. Ovaj pristup se suočava sa socijalnom konstrukcijom koje su uzrok barijera jednakom i stvarnom učestvovanju u društvu osoba sa invaliditetom.

CRPD priznaje ove socijalne konstrukcije vezane za fizičko okruženje, usluge, stavove, informacije i komunikacije, obuhvatajući sve oblasti uživanja i korišćenja prava.

Za gluvu osobu na primer, pristup obrazovanju se postiže kroz obezbeđenje dvojezičnog obrazovanja na znakovnom jeziku bilo sa profesorom koji odlično vlada znakovnim jezikom, ili uz pomoć kvalifikovanog prevodioca znakovnog jezika u specijalnim školama (ovo je logičnije kada se izvodi u prirodi). Drugi primeri merama pristupa za gluve osobe obezbeđuju da informacije budu na znakovnom jeziku (vesti, zvanična dokumenta, dečje knjige), ili da usluge u slučaju hitnosti budu pristupačne gluvim osobama, na primer dozvoljavajući osobama u opasnosti da kontakt uspostave putem tekstualne poruke.

Pristupačnost u društvenom kontekstu podrazumeva društveno okruženje i društvenu interakciju sa zajednicom i obezbeđenje informacija na znakovnom jeziku. Od ključnog je značaja posedovanje raspoloživih informacija na znakovnom jeziku da bi se omogućilo potpuno i jednako učestvovanje gluvih osoba u društvu. Velika stopa nepismenosti gluvih ljudi zbog nepristupačnosti školskom okruženju, sugeriše da još uvek postoji veliko neznanje o važnosti znakovnog jezika u obrazovanju gluvih. Pored toga, odredbe o informacijama na znakovnom jeziku - prevod na primer zvaničnih dokumenata, informacije o zdravlju i vesti, su bitne u omogućavanju gluvim osobama da dobiju informacije i znanja o društvu oko njih. Tako, sa društvene tačke gledišta važna su jezička i kulturna prava osoba sa invaliditetom - posebno društvene interakcije sa drugima i pristup informacijama. SFG traži stupanje na

snagu odredbe da se dozvoli pun pristup gluvima i da znakovni jezik bude spomenut i uzet u obzir kod određivanja ljudskih prava svih.

Druga tačka gledišta o pristupu informacijama se tiče omogućavanja fizičkog pristupa gluvim ljudima prateći ideju univerzalnog dizajna-čineći okolinu raspoloživom u najvećoj mogućoj mjeri, bez obzira na njihove sposobnosti. To, na primer, znači da se učini okolina vizuelno pristupačnom i obezbeđuju vizuelne informacije: vizuelni materijali (tekstovi, znači, indikatori) zatvoreni prikazi na televiziji, upotreba odgovarajućeg podešavanja osvetljenja, jasne linije ka pogledu i bez prepreka za gledanje, i instrukcije da materijal koji se prezentuje bude i usmeno i vizuelno prezentovan, kao recimo u muzeju gde posetiocima dozvoljavaju da biraju da li će slušati, čitati ili gledati opise na znakovnom jeziku.

Pristup i nediskriminacija

Principi pristupačnosti, univerzalni dizajn i razumni smeštaj koji su nađeni kod člana 5. promovišu nediskriminaciju - član 5. pojačava član 9. priznajući da su sve osobe jednake; jednakost i nediskriminacija moraju biti postignuti; i da ni jedno pravo izneto u članu 9. ne bude po strani. Kroz mere pristupačnosti priznate u članu 5. i na drugim mestima u pravima Konvencije, osobama sa invaliditetom je to omogućeno.

Za većinu osoba sa invaliditetom ova prepreka pristupačnosti je u fizičkom okruženju, međutim, za socijalno okruženje gluvih ključna prepreka njihovom učestvovanju je ukinuta kroz priznavanje jezika i kulture. Tako jednostavna komunikacija diskotovanjem u ovom kontekstu nije dovoljna, pošto takođe mnoge druge grupe osoba sa invaliditetom traže razna rešenja načina i oblika komunikacije dok istovremeno ostavljaju jezik i kulturu kao socijalno okruženje u kome deluju, Gluvi su jedina grupa osoba sa invaliditetom za koje se prava dobijaju kroz priznavanje njihovog jezika i kulture.

Pristupačnost, progresivna realizacija i razuman smeštaj CRPD obavezuje države da obezbede smeštaj prema potrebama pojedinaca kako bi oni mogli da uživaju u pravima ravnopravno sa drugima. Razuman smeštaj, koji se često meša sa pristupačnošću, podrazumeva da mogu da se izvrše izvesna podešavanja radi integrisanja neke osobe na radnom mestu, u školi i društvu uopšte. Propust u ovom smislu i propuštanje relevantne strane da preduzme ove mere može se smatrati diskriminacijom.

Jedan primer iz obrazovanja gluve dece pokazuje da ukoliko je škola dvojezična i svi znaju znakovni jezik, ne postoji potreba za prevodiocem znakovnog jezika i gluva deca mogu da idu u školu. Međutim, slučaj razumnog smeštaja se pojavljuje u situaciji gde jedna gluva osoba ima prevodioca znakovnog jezika koji sluša i prenosi informaciju njemu ili njoj. Drugim rečima službe prevođenja predstavljaju razuman smeštaj u ovom smislu. Ipak, istovremeno kada čujuća osoba komunicira sa gluvom osobom to nije slučaj razumnog smeštaja već jedan aranžman koji jača pristup svima.

Postizanje izvesnih prava kao što su informacije i vesti na televiziji na znakovnom jeziku, mogućnost koristi od prevođenja znakovnim jezikom dok poseta doktoru/medicinska pomoć ili prevodilac znakovnog jezika privatno za komunikacije sa službenicima su krajnja granična linija - drugim rečima to je delimično pitanje pristupačnosti, delimično razuman smeštaj. Ipak, važno je da se primeti da zbog nedostatka znakovnih prevodioca u većini zemalja ovaj pristup je onemogućen i nedostižan.

Udruženja osoba sa invaliditetom imaju centralnu ulogu i definisanju i standardu pristupačnosti vezano za potrebe osoba koje predstavljaju udruženja osoba sa invaliditetom imaju ekspertizu i razumevanje, što često nedostaje na državnom nivou. Stoga, saradnja između organizacija i države je veoma važna, pošto članovi DPO kao eksperti po svom iskustvu i mandatu poznaju i razumeju te ponude, a država ima sredstva za njihovu implementaciju.

Sama SFG je dobro organizovana na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou, međutim interakcija i saradnja između asocijacija gluvih i vladinih službenika i drugih organizacija je često nedovoljna, retka ili nepostojeća. Obezbeđenje interpretacije znakovnog jezika i vršenje profesionalne obuke prevodioca znakovnog jezika je potrebno radi poboljšanja sveukupne situacije. Trenutno ima previše zemalja gde ne postoji obuka za prevodioce znakovnog jezika.

Uloga Komiteta CRPD i odgovornost se sastoje u obezbeđivanju pristupačnosti i razumevanju različitih stavki i različitim grupama invalidnosti. Država je odgovorna za saradnju sa organizacijama koje predstavljaju osobe sa invaliditetom da bi se obezbedile različite tačke gledišta i uzela u obzir pristupačnost.

Priznavanje znakovnog jezika - imperativ vremena

Ni najsavršenija tehnička rešenja ni neki drugi aranžmani neće efikasno funkcionisati ako se u društvenoj okolini ne razvije svest o prirodi hendikepa gluve osobe, te o putevima i načinima za njegovo prevazilaženje.

Za sve one koje zanima šta će zvanično priznanje srpskog znakovnog jezika značiti u svakodnevnom životu gluve osobe dovoljno je reći da neće nešto mnogo, ali će joj bar pružiti taman toliko mogućnosti za lakši pristup obrazovanju, zdravstvenim uslugama, pravnim postupcima, javnim i privatnim servisima, integraciji i punom učešću u životu zajednice.

Literatura

Dragoljub Vukotić - Gluvi u društvu

Savez gluvih Jugoslavije - Priručnik za prevodioca gluvim licima

Ante Cimerman - Komunikacija u obrazovanju dece i omladine oštećena sluha

Andrija Žic - Društvene i kulturne posledice problema komunikacije gluvih

Svetska federacija gluvih - Doprinos CRPD vezan za pristupačnost gluvih.